

Socialdemokrater möter invandrare

Arbetarrörelsen, invandrarna och
främlingsfientligheten i Landskrona under efterkrigstiden

Hans Wallengren

Nordic
Academic
Press

NORDIC ACADEMIC PRESS

Kopiering eller annat mångfaldigande av denna inlaga
kräver förlagets särskilda tillstånd.

Nordic Academic Press
Box 1206
221 05 Lund
www.nordicacademicpress.com

© Nordic Academic Press och Hans Wallengren 2014
Sättning: Stilbildarna i Mölle, Frederic Täckström, sbmolle.com
Omslag: Jacob Wiberg
Tryck: ScandBook AB, Falun 2014
ISBN 978-91-87351-40-2

Innehåll

Förord	7
Inledning	9
Arbetarrörelse och främlingsfientlighet – om problemet	9
Om begrepp och kategorier	15
Om upplägg och disposition	18
1. Om attityder	21
Tidigare forskning – tre inriktningar	21
Attityder till invandrare och invandring 1969–2010	24
Attityder till invandrare och invandring 1945–1968	34
Landskrona – främlingsfientlighetens högborg?	38
Invandringen av utländska medborgare till Landskrona sedan 1945	40
Attityder till invandrare och invandring i Landskronas efterkrigshistoria	43
Sammanfattande diskussion	52
2. Om segregation	57
Boendesegregation	59
Segregationsforskning	62
Att studera landskronitiska socialdemokraters förhållningssätt till boendesegregation	67
Perioden från mitten av 1940-talet till mitten av 1970-talet	70
Tiden efter mitten av 1970-talet	77
Sammanfattande diskussion	94
3. Om flyktingmottagning	101
Citadellflyktingarna och andra flyktinggrupper 1945–1953	102
De ungerska flyktingarna 1957	112
Norrestadsförläggningen 1985–1988	115
Sammanfattande diskussion	127
4. Om invandrarbyrån	131
Invandrarbyrån	132
Sammanfattande diskussion	143

5. Om valrörelserna 1976–2002	145
Forskning om invandrades politiska deltagande	146
Källor och avgränsningar	152
Valrörelsen 1976 – ”invandrarvalet”	153
Valrörelsen 1979 – i varvskrisens skugga	158
Valrörelsen 1982 – invandraren som kulturell varelse	161
Valrörelserna 1985 och 1988 – taktiska omDispositioner	164
Valrörelsen 1991 – högerpopulismen gör entré	169
Valrörelserna 1994 och 1998 – till offensiv med Invandrargruppen	175
Valrörelsen 2002 – om konsten ”att hålla samman partiet i ett positivt arbete”	188
Sammanfattande diskussion	197
Avslutande reflexioner	205
Landskrona i världen	205
Invandraren som problem och hot	206
Det dubbla hotet mot arbetarrörelsen och frågan om högerpopulismen	207
Den delade staden	208
Noter	211
Referenser	241

Förord

Denna bok är tillkommen inom projektet *Främlingsfientlighet och arbetarrörelse. Arbetarrörelsens förändrade ställning och framväxten av främlingsfientliga strömningar i Landskrona 1945–2005*. Flera är tack värda. Först och främst mina kolleger inom projektet, Lars Berggren och Victor Lundberg, som med intellektuell skärpa och avväpnande humor följt och kommenterat boken i dess olika faser av ryckvis tillblivelse, inklusive kritisk läsning av manus. Utan våra inspirerande projektmöten på Restaurang Kronprinsen i Malmö hade boken inte varit hälften så kul att skriva – och utan Vetenskapsrådets ekonomiska stöd hade den över huvud taget aldrig blivit skriven! Stort tack riktas också till Peter Böök och Björn Chebrell på Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona som med ständigt tålamod med alla konstiga frågor i tid och otid låtit mig få tillgång till sitt välordnade arkiv. Andra som beredvilligt öppnat dörren till sina arkivaliska samlingar är AB Landskronahem, Landskrona museum och Landskrona kommun. Tack alla. Tack också Fredrik Wetterlöv för att du lade tid och möda på att exciperera uppgifter ur gamla kommunfullmäktigeprotokoll.

Ja, tack också Anki, Olof och Alma för att ni har funnits till hands och på olika sätt visat förståelse och fördragsamhet med mitt själv-upptagna skrivande. På tal om tålamod så finns det även ett förlag inblandat, och i det sammanhanget vill jag rikta ett särskilt tack till Annika Olsson på Nordic Academic Press i Lund, för att hon med stor proffsighet och en god portion psykologisk fingertoppskänsla agerat barnmorska åt boken. Utgivningen har finansierats genom bidrag från Ebbe Kocks stiftelse, Per Anders och Maibrit Westrins stiftelse, Sven och Dagmar Saléns stiftelse, Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur samt från Kungliga patriotiska sällskapet. Tack så mycket för alla pengar!

Inledning

Arbetarrörelse och främlingsfientlighet – om problemet

I oktober 2003 nåddes Landskronaborna via *HD/Landskronaposten* av nyheten att det socialdemokratiska kommunalrådet Niklas Karlsson lovat att ta initiativ till en utredning om i vad mån de många lyxbilarna i kommunen kunde vara ett tecken på kriminell verksamhet. Anledningen var att en privatperson på eget initiativ hade kontrollerat ett 40-tal lyxbetonade bilar av märkena Mercedes och BMW:

i Landskronas invandrartäta områden och sedan via bilregistret fått fram ägarens namn, vars taxerade inkomst han slutligen kontrollerat hos skattemyndigheten. Slutsatsen påstås vara att den överväldigande majoriteten är invandrare, och att de taxerats för låga inkomster. Kommunalrådet säger sig känna igen denna bild, ”jag är övertygad om att exemplen från ditt brev kan mångdubblas”, skriver Niklas Karlsson, och vidare: ”En i sak ovanligt vederhäftig inlägga. Du har på ett ambitiöst sätt skaffat saklig information och också berört en frågeställning som retar många och upprör andra. Jag tror dessutom att fenomenet är känt för de flesta Landskronabor.”¹

Uttalandet, som även uppmärksammades av en del andra tidningar, mötte genast kritik, bland annat från socialnämndens vice ordförande i Landskrona, Lisa Flinth (FP), som anklagade Karlsson för att ”fiska i grumliga vatten”, och från DO:s kansli, varifrån man ställde sig mycket frågande till utspelet och menade att det riskerade att spä på de negativa fördomarna om invandrare. Detta trots att Karlsson på *HD/Landskronapostens* fråga om vad som i detta fall skiljde hans uppfattning från Sverigedemokraternas bedyrade att det ”inte är invandrarna vi är ute efter. Det är de kriminella.” Och vidare att han till skillnad från Sverigedemokraterna ”inte tillskriver invandrarna all kriminalitet.”² I obskyra bloggar och på främlingsfientliga webbsidor liksom i merparten

av nätkommentarerna till åtminstone *HD/Landskronapostens* artiklar i ämnet, rön­te emellertid ut­spelet beröm och sågs som ett modigt och angeläget sannings­sä­gan­de.³ I sak var detta visserligen någonting som låg utanför den kommunala kompetensen att utreda, men initiativet ledde i alla fall till att polisen, Brottsförebyggande rådet, Skatteverket och Kronofogden i visst samarbete med kommunen började kartlägga och kontrollera nolltaxerare och skattefiff­lare i Landskrona. Sökarljuset riktades inte enbart mot nolltaxerande lyx­bil­sinnehavare utan även mot viss närings­verksamhet, till exempel butiker, svarttaxi och klubbar. Niklas Karlsson uppgavs vara mycket nöjd med de resultat som rapporterades i *HD/Landskronaposten* ett och ett halvt år senare. Som väntat hade man funnit många fiff­lare och en del av de många nolltaxerare som visade sig finnas i kommunen hade dryga sköntaxeringar att vänta. De nolltaxerande lyx­bil­sinnehavarna visade sig emellertid till stor del vara danskar som skrivit sig i Landskrona eftersom bilar vid den här tiden var betydligt billigare i Sverige än på andra sidan Sundet.⁴

Lika lite som det på grundval av de refererade artiklarna går att påstå någonting om vilka bevekelsegrunder som ytterst dolde sig bakom det socialdemokratiska kommunalrådets utspel, lika lite går det alldeles att bortse från misstanken att initiativet – dementin till trots – medvetet spelade på de främlingsfientliga stämningar som vid tiden fanns i Landskrona. Det tycks i alla fall ha kunnat uppfattas så.

Att det under ganska lång tid hade funnits främlingsfientliga stämningar i staden är betydligt lättare att belägga. Som vi ska se prov på i denna undersökning hade sådana på olika sätt gett sig till känna vid flera tillfällen under framför allt 1990-talet, och högerpopulistiska partier med mer eller mindre främlingsfientliga agendor hade sedan 1991 funnits representerade i kommunfullmäktige.⁵ Senast i form av Sverigedemokraterna, som vid kommunalvalet 2002 hade erövrat fyra av de 51 mandat. Även det bitvis starkt främlingsfientliga Sveriges Pensionärers Intresseparti (SPI), som hade kommit in i fullmäktige 1998, fanns representerat och hade vid tillfället två mandat. Mer eller mindre främlingsfientliga uppfattningar kan emellertid ha varit betydligt mer spridda än vad dessa siffror låter ana. Partitroheten bland de traditionella partiernas väljare är vanligtvis stor, och det kan därför inte ha varit en allt för djärv gissning att främlingsfientliga uppfattningar och attityder i varierande omfattning gick att finna även bland övriga parti­ers väljare, något som Niklas Karlsson rimligtvis bör ha varit väl medveten om.

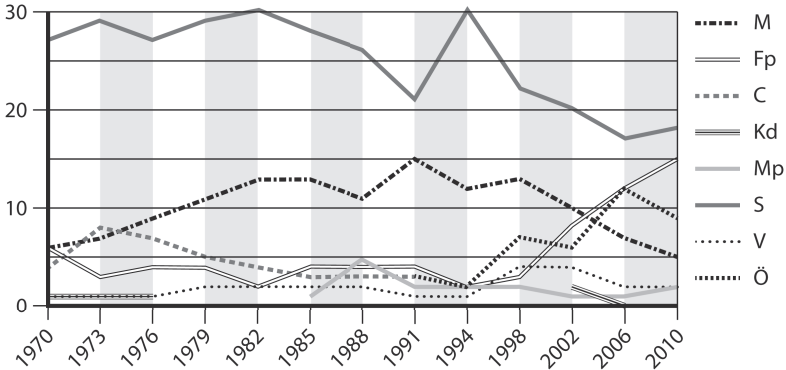

Diagram 1. Mandatfördelning Landskrona kommunfullmäktige 1970–2010. Ö = övriga partier. Bearbetning av diagramförlaga från CyberCity.

Samtidigt hade de lokala Socialdemokraterna sedan 1994 års val befunnit sig på kraftig tillbakagång, med ett tapp från 30 till 20 mandat (se diagram 1).

Över huvud taget hade den socialdemokratiska arbetarrörelsens ställning i staden under senare årtionden genomgått en remarkabel förändring. Under större delen av 1900-talet hade den utgjort en närmast hegemonisk kraft i stadens politiska, sociala och kulturella liv – en ställning baserad inte bara på en stabil majoritet i kommunfullmäktige utan också, och kanske framför allt, på en levande arbetarkultur, ett nät av aktiva medlems- och sidoorganisationer med tentakler i stadens alla skrymslen och vrår och en omfattande facklig närvaro på arbetsplatserna. Vid millennieskiftet hade mycket av detta hunnit erodera. Medlemsantalet i arbetarekommunen hade sjunkit från en topp på runt 10 000 personer 1980 till 1 100. Här betyder förstås den fackliga så kallade tvångsanslutningens upphörande 1990 mest, men också de stora industrinedläggelserna på 1980- och 1990-talet spelade in liksom troligtvis ett allmänt sett minskande intresse för den krympande rörelsen.⁶ Även antalet medlemsorganisationer i arbetarekommunen hade minskat, om än inte lika kraftigt som antalet enskilda medlemmar. Så tycks till exempel en tidigare så strategiskt viktig och livaktig organisation som Socialdemokraternas ungdomsförbund, SSU, helt ha försvunnit från staden ett par år in på det nya millenniet samtidigt som antalet fackliga avdelningar med expedition på Folkets hus hade minskat från tjugo till en sedan 1960. Under hela efterkrigstiden hade antalet medlemsorganisationer minskat från 37 till 24.⁷

Problemen med minskad medlemstillströmning och sjunkande medlemsaktivitet delade de landskronitiska Socialdemokraterna visserligen med sina partikamrater på många andra orter runt om i landet – och förvisso även med andra politiska partier – men arbetarrörelsens samlade reträtt var i Landskrona sannolikt mer dramatisk och kännbar än på de flesta andra håll. Exakt hur det ligger till med den saken har jag inte undersökt systematiskt, men att andelen tappade fullmäktigemandat för Socialdemokraterna i Landskrona mellan 1982 och 2006 är märkbart högre än i tjugo andra svenska städer med starka eller mycket starka socialdemokratiska traditioner tycks tala för detta.⁸

Tillbakagången för socialdemokratin under slutet av 1900-talet är för övrigt ett generellt europeiskt fenomen, vilket noterats av flera internationella forskare, till exempel den grekiske statsvetaren Gerasimos Moschonas, som i sin omfattande studie av efterkrigstidens socialdemokratiska partier i Europa dessutom lyfter fram en djupgående ideologisk förändring med början på 1980-talet mot vad han kallar en modererande neoliberalism. Detta i en politisk miljö som i stigande grad kännetecknas av ideologisk konvergens i riktning mot det politiska mittfältet och i vars kölvatten röstmaximering tenderat att bli en överordnad princip på medlemsaktivismens bekostnad, något som i hög grad även gäller de svenska Socialdemokraterna, vilket noterats av bland andra statsvetaren Sven Dahl. Historikern Kjell Östberg är inne på liknande tankegångar i sin analys av de intellektuella inom socialdemokratin men fokuserar framför allt på de nyliberala idéernas genomslag inom Socialdemokraterna (SAP) under 1980- och 90-talen, ett genomslag som han kopplar till den så kallade kanslihusögern. Socialdemokratin var kort sagt på väg att reduceras från bred folkrörelse till ett mer ordinärt parti i den politiska mittfåran – inte bara i Landskrona och i Sverige utan i stora delar av Europa.⁹ Detta är en viktig utgångspunkt. Därmed åter till Niklas Karlsson.

Att en icke försumbar del av de väljare som kring millennieskiftet lämnat Socialdemokraterna i Landskrona hade gått till de högerpopulistiska partierna bör han ha haft mer än på känn. Om inte annat så därför att dessas röstmässiga inbrytningar visat sig vara särskilt stora just i gamla klassiska socialdemokratiska fästen, såsom det starkt arbetarklassdominerade bostadsområdet Sandvången med anor från folkhems-epokens glansdagar på 1950-talet. Där hade Socialdemokraterna så sent som 1982 fått 84 procent av rösterna, en siffra som vid valet 2002 hade dalat till 53 procent samtidigt som Sverigedemokraterna tagit 15

procent. Värre skulle det som många säkert känner till bli. Vid 2006 års kommunalval fick Sverigedemokraterna totalt 22 procent av rösterna i kommunen och i Sandvången hela 33 procent. Detta samtidigt som Socialdemokraterna gick bakåt till 32 procent i hela kommunen, vilket gav 17 fullmäktigemandat, och till 40 procent i Sandvången.¹⁰

Här skulle man alltså – helt utan andra indicier än utspelet i lyxbilsfrågan – åtminstone kunna leka med tanken på att Niklas Karlssons utspel var ett taktiskt drag i syfte att locka tillbaka väljare som hade förlorats till de högerpopulistiska partierna, samtidigt som det kanske skulle kunna bidra till att göra ett partibyte mindre lockande för de socialdemokrater som på sikt hotade att gå samma väg. Tidigare forskning har pekat på förekomsten av främlingsfientliga attityder och diskurser på olika nivåer inom den fackliga delen av arbetarrörelsen (se s. 22). Detta är alltså i sig ingenting nytt, och det var det förmodligen inte heller för de ledande socialdemokraterna i Landskrona. Men det är inte samma sak som att företrädare för Socialdemokraterna av partitaktiska skäl skulle vara beredda att fånga upp och medvetet exploatera frågor som appellerar till – och i så fall kanske också bidrar till att skapa – främlingsfientliga strömningar och opinioner. Några sådana exempel har inte visats av tidigare forskning. Över huvud taget vet vi väldigt lite om hur den socialdemokratiska arbetarrörelsen har förhållit sig till sådana stämningar och opinioner på den kommunala nivån – i organiserad eller oorganiserad form, utom eller i förekommande fall inom det egna partiet och den egna rörelsen. Vidare kan man undra vad detta förhållningssätt i sin tur kan ha betytt för hur man på den lokala nivån bemött den invandrade befolkningen. Det är om dessa och närliggande frågor denna bok ska handla. Mer precist formulerat är mitt syfte:

- att undersöka hur diskurser och föreställningar om den invandrade befolkningen formats och reproducerats inom den lokala arbetarrörelsen och hur detta har kommit att påverka rörelsens agerande i den lokala politiska kontexten.
- att undersöka hur den lokala arbetarrörelsen har hanterat främlingsfientliga attityder, stämningar och krafter i den lokala sociala och politiska miljön, inklusive den egna rörelsen.

Jag ska alltså försöka fånga såväl det sagda som det osagda, de medvetet överlagda handlingarna såväl som de oreflekterade attityderna

och värderingarna hos grupper och enskilda i den lokala politiska miljön. Fokus kommer att ligga på den socialdemokratiska arbetarrörelsen. Det är då viktigt att betona att detta inte är en monolitisk rörelse utan en rörelse som består av en lång rad närbesläktade men sinsemellan ändå ganska olika organisationer, fördelade på en facklig och en politisk del och förenade i den socialdemokratiska arbetarekommunen. Det har naturligtvis varit omöjligt att studera samtliga runt 30 medlemsorganisationer, var och en med olika organisatoriska nivåer. I undersökningen har jag därför måst nöja mig med ett urval av medlemsorganisationer och hur detta urval ser ut kommer jag att gå närmare in på i det följande. När jag i undersökningen gör påståenden om den lokala arbetarrörelsen vill jag emellertid att vi har denna principiella begränsning klar för oss.

Fokuseringen på den socialdemokratiska arbetarrörelsen innebär naturligt nog också att andra partier och rörelser kommer att passera mer obemärkta. I den mån jag kommer att lyfta fram förhållanden inom arbetarrörelsen som skulle kunna uppfattas som kritiska eller kontroversiella vill jag därför gärna påpeka att jag på intet sätt inbillar mig att andra partier vid en liknande granskning skulle framstå som mer goda och obefläckade – och detta gäller förvisso inte endast Sverigedemokraterna. Beträffande just det partiet vill jag gärna framhålla att jag inte är ute efter att lansera ytterligare en förklaring till deras obestridliga väljarframgångar. Frågan kommer bara mycket indirekt att beröras.¹¹ Däremot erkänner jag gärna att det var Sverigedemokraternas uppseendeväckande röstframgångar i staden som tillsammans med Socialdemokraternas tillbakagång var inspirationskällan till denna bok och till detta projekt. Och i förlängningen av frågan om hur arbetarrörelsen valde att handskas med de högerpopulistiska partierna och de främlingsfientliga attityderna ligger förstås också en fråga om huruvida detta måhända har gynnat framväxten av dessa partier och stämningar.

Det långa historiska perspektivet har varit viktigt. Jag kommer att beröra flera breda, främst samhällsvetenskapliga, forskningslägen med fokus på olika aspekter av främlingsfientlighet och rasism, till exempel social och etnisk boendesegregation och attityder till invandring och invandrare. Gemensamt för den absoluta merparten av denna forskning är att den har korta eller till och med mycket korta tidsperspektiv, ofta inte längre än något eller ett par årtionden.¹² Min poäng är enkel. Jag inbillar mig att ett långt tidsperspektiv generellt sett ger ett större djup

åt analysen och åtminstone i detta fall också gör det möjligt upptäcka mönster och processer som annars inte är skönjbara.

Om begrepp och kategorier

Frågor om rasism och främlingsfientlighet är inom forskarsamhället minst lika kontroversiella som i vardagslivet och den allmänna samhällsdebatten.¹³ Användandet av begrepp och kategorier som ”invandrare”, ”främlingsfientlighet”, ”rasism”, ”kulturell rasism” eller ”strukturell diskriminering” signalerar inte bara ideologiska och/eller teoretiska ställningstaganden. Beroende på hur de används och vad vi som forskare fyller dem med utövar de också makt över såväl våra egna som läsarnas tanke- och associationsbanor. Därför är en viss problematisering och precisering av nöden. För egen del tänker jag i största korthet ta upp tre begrepp, nämligen ”invandrare”, ”rasism” och ”främlingsfientlighet” jämte några nära släktingar till dem. Flera ytterligare kommer att presenteras och diskuteras efter hand, men eftersom dessa tre kommer att brukas särskilt flitigt finns det anledning att redan här säga något om hur de kommer att användas.

Låt mig börja med kategorin ”invandrare”. Som många påpekat är detta begrepp inte så oproblematiserat och neutralt som det kanske låter – eller som det naturligtvis också är i sin rent språkliga grundbetydelse av ”någon som invandrat”. Kategorin har kommit att laddas med en stigmatiserande diskurs med kopplingar till betydelseelement som ”problem”, ”hot”, ”annorlunda kultur”, ”annorlunda utseende”, ”icke-svensk” – ja, till och med ”icke-europé” eller ”icke-västerlänning”. Stereotypiseringen blir särskilt tydlig i ordsammansättningar som ”invandrarkvinna”, ”invandraraffär” eller ”invandragång”.¹⁴ Vem skulle kalla ett tyskt bageri som säljer tyska pepparkakor och salta kringlor ”invandraraffär”, eller kalla Anna Maria Corazza Bildt ”invandrarkvinna”? Frågan är om man därför också bör avstå från ordet ”invandrare”? Detta är inte alldeles självklart. För samtidigt är det som i mitt fall helt nödvändigt att med ett så värdenetralt begrepp som möjligt benämna och kategorisera just dem som avses i ordets grundbetydelse – de som av olika skäl och från olika länder faktiskt har invandrat till Sverige. Frågan har utretts flera gånger, bland annat i en rapport till Integrationspolitiska maktutredningen på 1990-talet, där olika forskare gav sin syn på hur kategorier och begrepp, i synnerhet ”den belastade kategorin ’invandrare’”, användes och hade använts i framför allt forskning och medier.¹⁵ Rapporten utmynnar inte

i några direkta rekommendationer utan pekar snarast på behovet av att vara observant på hur ”vårt gemensamma synfält begränsas genom de stereotyper, och i förlängningen fördomar, som kategoriseringen alstrar”.¹⁶

Hur ska man då göra? Varianterna inom samhällsforskningen är flera. Ganska vanligt är att man istället för ”invandrarna” konsekvent skriver ”de invandrade”. Andra gångbara alternativ är ”immigranter” eller ”migranter”, medan däremot ”utlänning” sedan länge varit oanvändbart – både för att det är osakligt och för att det ingår i en starkt stigmatiserande diskurs. Därom är nog de flesta ense. Andra åter använder beteckningen ”invandrare” men väljer att sätta ordet inom citattecken för att på så sätt signalera att det är problematiskt.

Väl medveten om begreppets potentiella faror kommer jag för egen del ändå att använda ordet ”invandrare”, vilket redan torde ha framgått. Detta av såväl stilistiskt språkliga som av funktionella skäl. Att ständigt skriva ”de invandrade” eller ”migranterna” låter i mitt tycke väldigt konstruerat. Rent språkligt sett fungerar ”de invandrade” dessutom mycket dåligt i singularis (”den invandrade”), för att nu inte tala om den officiella termen ”personer med utländsk bakgrund”. Alternativet att genomgående förse ordet ”invandrare” med citattecken är inte heller det en bra lösning eftersom det kan skapa förvirring i samband med citering. Mot bakgrund av denna utveckling hoppas jag alltså att inte bli missförstådd när jag nu i likhet med många andra forskare framhårdar i att använda en i och för sig belastad men i mitt tycke ändå fullt funktionell beteckning för dem som invandrat till Sverige. Jag kommer dock med hänsyn till såväl sammanhang som språklig rytm att försöka variera termen. Citattecken kring ordet använder jag bara när det verkligen är fråga om citat eller när jag talar om begreppet som sådant.

Så till det minst lika kontroversiella begreppet ”rasism” och några av dess vanligaste avläggare och släktingar. Innebörden av detta begrepp har inom nyare svensk såväl som internationell forskning vidgats från en tidigare snävt biologisk innebörd i riktning mot en kulturell konception, ofta benämnd ”kulturrasism”. Med detta vill man fånga en ideologisk konstruktion av ”kultur” som ett system av hierarkiska särkiljanden med i princip samma funktion som tidigare både biologin och kulturen.¹⁷ Föreställningar om ”kulturer” som hierarkiskt ordnade med den ”västerländska” överst betraktas som ett diskursivt eller ideologiskt arv från det koloniala systemet vilket på ett ibland medvetet men för det mesta omedvetet och oreflekterat sätt alltjämt dominerar västvärldens uppfattning av världen och dess invånare.¹⁸ Med tanke på den likartade

funktionen och de identiska hierarkierna är det enligt flera forskare i praktiken inte meningsfullt att skilja på ”rasism” och ”kulturrasism”. Istället bör begreppet ”rasism” användas rakt av. Andra däremot vill reservera rasismbegreppet för biologiskt grundade föreställningar om raser. Här används ibland även begrepp som ”öppen”, ”klassisk” eller ”äkta” rasism.¹⁹

För de forskare, till exempel många IMER-forskare (Internationell Migration och Etniska Relationer) som föredrar den breddade och mer inkluderande användningen av rasismbegreppet faller även ett så förhållandevis väletablerat begrepp som ”främlingsfientlighet” utanför den påbjudna apparaten. De föreställningar som begreppet vanligen anses täcka bygger enligt denna uppfattning på ett i grunden rasifierat sätt att dela upp människor efter biologi och kultur, föreställningar som lika gärna eller till och med hellre bör kallas rasistiska.²⁰ Ordet ”främlingsfientlighet” döljer enligt denna tolkning mer än det förklarar. Ett närbesläktat begrepp som ”främlingsrädsla” (”xenofobi”) anses till och med kunna urskulda exempelvis rasistiskt våld genom att skänka det ett drag av fullt begripligt – och därmed moraliskt urskuldat – mänskligt beteende. Det första ledet i begreppet, ”främling”, kan för övrigt i sig betraktas som förkastligt eftersom det anses implicera en konstruerad uppdelning i kategorierna ”vi” och ”dom”.²¹

Även om jag själv i stora stycken sympatiserar med dessa i postkolonial teori grundade synsätt sällar jag mig ändå gärna till dem som menar att ett alltför konsekvent fasthållande vid begreppet rasism riskerar att urvattna det. Vad som behövs är nyanser och som sådan tror jag att begreppet ”främlingsfientlighet” – i vissa fall även ”främlingskritisk”, ”invandrarkritisk” etcetera – har en funktion att fylla. Detta behöver inte innebära att man bestrider att företeelsen har ett nära släktskap med rasism. Som Anders Wigerfelt påpekar bör man även ha i åtanke att ”rasism” och i synnerhet ”rasist” är starkt stigmatiserande begrepp och att det därför kan vara lämpligt att använda dem med viss urskillning, i synnerhet om enskilda personer.²²

Farorna med ett alltför brett rasismbegrepp blir också uppenbara när man talar om strukturell rasism eller det mycket närbesläktade begreppet ”strukturell diskriminering”. Begreppen, kommer från engelskan (*institutional racism*) och används i stort sett synonymt, även om man i offentliga sammanhang, till exempel inom utredningsväsendet, vanligtvis föredrar det senare.²³ Med dessa begrepp, som hade sin storhetstid i den akademiska såväl som i den politiska världen i mitten av

00-talet, avses då ”sådana regler, normer rutiner, vedertagna förhållningssätt och beteenden i institutioner och andra samhällsstrukturer som utgör hinder för etniska minoriteter [...] att uppnå lika rättigheter och möjligheter som majoriteten av befolkningen har”.²⁴ Det kan till exempel handla om hur invandrare missgynnas inom utbildningar av outtalade ”svenskhetsnormer” eller oftare än majoritetsbefolkningen utsätts för kränkande behandling av polisen eller som arbetsökande kan diskrimineras på grund av slentrianmässigt påklustrade och i realiteten ogrundade språkkrav etcetera. Denna särskilda form av diskriminering eller rasism, som kan vara avsiktlig men vanligen är oavsiktlig, riskerar som flera påpekat att skuldbelägga alla som genom sina handlingar och ord bidrar till att reproducera de diskriminerande systemen (till exempel inom utbildningsväsendet, i rättssystemet, inom politiken, på bostadsmarknaden, i massmedierna och så vidare) och i allra värsta fall stämpla dem som rasister, även om de handlar oavsiktligt. Omvänt riskerar, som påpekats av flera forskare – kanske med störst emfas av socialantropologen Aje Carlbom, den invandrade befolkningen att behandlas och betraktas enbart som offer och därigenom samtidigt fråntas sin roll som handlande subjekt.²⁵ Detta är något hårdraget. Precis som när det gäller begreppen, ”invandrare”, ”rasism” och ”främlingsfientlighet” bör man alltså ha klart för sig att de inte är alldeles utan komplikationer.

Om upplägg och disposition

Mina studier har haft tre delfokus: om attityder, om segregation och om mötet mellan arbetarrörelse och invandrare. Studierna presenteras här uppdelat i fem kapitel. Kapitel 1, ”Om attityder”, kan i viss mån betraktas som en fortsättning på den här inledningen, en slags grund för de kommande delarna och analyserna. Vad jag gör är att jag inventerar och värderar en del av den kunskap som finns om attityder till invandring och invandrare under efterkrigstiden, både på det nationella planet och lokalt i Landskrona. I det senare fallet gör jag också en egen undersökning. Här är det ännu inte arbetarrörelsen som står i centrum utan perspektivet är bredare, om än med visst fokus på arbetarklassen.

I kapitel 2, ”Om segregation”, studerar jag hur man inom den lokala arbetarrörelsen förstod och handskades med utvecklingen av den sociala och etniska boendesegregationen i staden, hur diskurser om ”vi och dom” i fråga om boende tilläts påverka olika ställningstaganden

och kommunala beslut och hur förståelsen av den segregerade staden i allt högre grad förvandlades till frågor om den segregerade regionen.

Därefter kommer jag att fokusera på själva mötet mellan arbetarrörelsen i Landskrona och den invandrade befolkningen. I kapitel 3, ”Om flyktingmottagande”, undersöker jag hur den lokala arbetarrörelsen agerade och tänkte i samband med tre olika flyktingmottaganden i Landskronas efterkrigshistoria: flyktingmottagandet vid krigsslutet och under de närmast följande åren, mottagandet av de ungerska flyktingarna 1957 samt turerna kring den så kallade flyktingförläggningsen i stadsdelen Norrestad mellan 1985 och 1998. I det sistnämnda fallet ges också goda möjligheter att ta upp frågan om hur man handskades med främlingsfientliga strömningar. I kapitel 4 granskar jag med vilken förståelse och med vilka syften – och med LO:s invandrarbyrå som redskap – man inom den lokala arbetarrörelsen sökte förhålla sig till stadens invandrare. Kapitel 5 ägnas åt de lokala valrörelserna mellan 1976 och 2002, där jag studerar dels hur man sökte närma sig de så kallade invandrarväljarna och dels hur man såg på invandrares politiska deltagande. Här kommer också frågan om hur man hanterade de främlingsfientliga krafterna åter att göra sig påmind. Frågor om forskningslägen och källmaterial kommer att behandlas efter hand som de blir aktuella. I ett avslutande resonemang dras trådarna samman för hela boken.

Om attityder

Efter en kort forskningsöversikt ska jag här inledningsvis undersöka vilken bild av infödda svenskars attityder gentemot invandrare och invandring som förmedlas genom de fyra rikstäckande och delvis jämförbara undersökningar som genomfördes åren 1969, 1981, 1987 och 1993, och den forskning som skett i anslutning till dessa. Sedan ska jag med hjälp av de båda undersökningsserierna *Integrationsbarometern* och *Riks-SOM* söka följa utvecklingen framåt i tiden till cirka 2010. I ett därpå följande kapitel kommer jag så åter att blicka bakåt i tiden för att se vilka kunskaper som kan vaskas fram om perioden mellan andra världskrigets slut och 1969, en period som på ett ungefär sammanfaller med efterkrigstidens stora arbetskraftsinvandring.¹ Avslutningsvis vill jag se vad som möjligen går att få fram om den lokala nivån i Landskrona. Jag kommer alltså att röra mig från det empiriskt sett tämligen säkerställda mot det mer osäkra, och från det övergripande nationella till det lokala perspektivet.

Tidigare forskning – tre inriktningar

För att göra en någorlunda systematisk översikt av det svenska forskningsläget när det gäller attityder till invandrare och invandring kan det vara lämpligt att urskilja tre inriktningar.

För det första finns det historiskt inriktad forskning om attityder gentemot vissa särskilt utsatta grupper, till exempel romer, judar, samer och resande, det vill säga minoriteter inom landets gränser som på olika sätt blivit (och kanske alltjämt blir) diskriminerade. Här är det oftast men inte alltid offentliga myndigheters förhållningssätt som studerats, och det har kunnat analyseras exempelvis på grundval av lagstiftning och samhällspolitisk debatt. Den fokuserade tidsperioden är inte sällan första halvan av 1900-talet, en period då nationsbygget var inne i sin mest intensiva fas och då nationalistisk ideologi och

diskurs genomsyrade samhället, fenomen som i stor utsträckning visat sig stå i samband med negativa attityder till nationella minoriteter – de främmande, de icke-svenska. Som några exempel kan nämnas etnologen Birgitta Svenssons avhandling från 1993, *Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan*, där hon i ett mycket långt tidsperspektiv studerar hur resandefolket diskriminerats i det svenska samhället; Christina Rodell Olgaçs avhandling i pedagogik, *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* från 2006, där romernas konfliktfyllda relation till den svenska skolan analyseras i ett historiskt perspektiv; och historikern Lars M Anderssons avhandling *En jude är en jude är en jude. Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900–1930*. Även historikern, sedermera också IMER-forskaren, Anders Svensson (Wigerfelts) avhandling, *Ungrare i folkhemmet*, om mottagandet av de ungerska flyktingarna i Sverige 1956 kan nämnas.²

För det andra finns det forskning som på ett eller annat sätt belyser attityder till invandrare och invandring inom den fackliga rörelsen eller över huvud taget arbetsmarknaden. Här kan nämnas historikern Jesper Johanssons avhandling från 2008, *Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här. Retorik och praktik i LO:s invandrapolitik 1945–1981*, om LO:s invandrings- och invandrapolitik; historikern Zeki Yalcins avhandling från 2010 på samma tema med titeln *Facklig gränspolitik. Landsorganisationens invandrings- och invandrapolitik 1946–2009*; historikern Björn Horgbys studie från 1996 *Dom där*, som behandlar främlingsfientlighet inom arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960 på grundval av material från främst Textilarbetarförbundets avdelningar i staden; samt sociologen och arbetslivsforskaren Anders Neergaards neomarxistiskt inspirerade analys av fackföreningsrörelsens förhållningssätt och strategier gentemot invandrarna i de egna leden, "Fackföreningsrörelsen i ett rasifierat samhälle" från 2002.³ I sammanhanget bör självfallet också nämnas Wuokku Knocke, föregångare och nestor inom den arbetsvetenskapliga forskningstraditionen i Sverige som har ett flertal studier om immigranternas diskriminering på arbetsmarknaden bakom sig, till exempel *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack* (1986) och *Gender and ethnicity at work* (1996).⁴

För det tredje, finns den största gruppen, IMER-forskningen, inte minst den vid CEIFO, (Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer, tidigare Centrum för invandrarforskning), i Stockholm och dess föregångare, den så kallade IMFO-gruppen

(Arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning).⁵ Redan från starten 1969 riktades här ett särskilt intresse mot forskning om svenskars attityder till invandring och invandrare. Forskare från CEIFO, har sedan genom åren varit flitigt anlitade i statliga utredningar, till exempel Diskrimineringsutredningen på 1980-talet, och tunga forskare som pedagogerna Arne Trankell (CEIFO:s förste forskningschef), Anders Lange och Charles Westin har på grundval av en internationellt sett unik serie riksomfattande opinionsundersökningar mellan 1969 och 1993 producerat omfattande kunskaper om svenskars attityder till invandring och invandrare. Som representativa exempel på denna forskningstradition kan nämnas Arne Trankells bidrag till Invandrarutredningens huvudbetänkande från 1974, *Svenskars fördomar mot invandrare*, som bygger på SCB:s stora surveyundersökning från 1969, och Charles Westins rapport till Diskrimineringsutredningen från 1984, *Majoritet om minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige*, baserad på en undersökning från 1981.⁶ Även de undersökningar av svenskars attityder som mellan åren 1999 och 2007 genomfördes av Integrationsverket och publicerades i den så kallade *Integrationsbarometern* kan räknas till IMER-traditionen, samt – åtminstone i detta sammanhang – en del av den forskning som sedan 1980-talet utförts vid SOM-institutet (Samhälle, Opinion, Massmedia) vid Göteborgs universitet och som bygger på institutets årliga undersökningar, de så kallade *Riks-SOM*.⁷

Till skillnad från de båda tidigare grupperna innehåller den tredje främst nutidsinriktade studier baserade på kvantitativa massdata. Det bör även betonas att det självfallet inte finns några vattentäta skott mellan de tre här nämnda forskningsinriktningarna. Arne Trankell, för att ta ett exempel, har även publicerat studier om svenskars attityder till enskilda invandrargrupper, till exempel en studie från 1973, *Kvarteret Flisan*, där han på grundval av olika slags kvalitativt material med anknytning till en lokal konflikt med rasistiska inslag i en Stockholmsförort analyserade svenskars förhållningssätt till romer.⁸ Ytterligare överlappningar går exempelvis att finna mellan forskning som berör etniska relationer i arbetslivet och den kvantitativt baserade forskningen om svenskars attityder till invandrare och invandring inom IMER-traditionen. Gemensamt för IMER-forskningen är att praktiskt taget inget intresse alls har ägnats åt tiden före 1969, det vill säga året för den första stora statliga undersökningen av svenskars attityder gentemot invandrare och invandring.